

Lunds universitet
Kandidatuppsats i Idé- och lärdomshistoria
ILHK02
Handledare: Henrik Brissman
HT 2023

Massa, marknad och modernitet.

En idéhistorisk tolkning av Wilhelm Röpkes *The Social Crisis of Our Time*

Abstract

Wilhelm Röpke was a German economist best known as one of the founders of ordoliberalism. After the second world war Röpke was instrumental in rebuilding the German economy, and he is therefore most of all known as an economic thinker. This thesis, however, is centered around his sociological and political thoughts, as well as his ideas on the economy. It examines the ideas presented in his 1941 work *The social crisis of our time* from a perspective of modernity, the masses and market, arguing that he falsely has been called an early neoliberal thinker in contemporary research on early neoliberalism, and that the definition of Wilhelm Röpke's thought, if not completely altered, should be broadened.

Innehållsförteckning

1. Inledning	s.4
1.1 Syfte och frågeställning.....	s.5
1.2 Tidigare forskning.....	s.6
<i>Om Wilhelm Röpke</i>	s.6
<i>Om nyliberalism</i>	s.7
<i>Nyliberalismens historia</i>	s.8
<i>Om Walter Lippmann Colloquium och Mont Pelerin Society</i>	s.9
1.3. Beskrivning av källmaterialet.....	s.13
2. Teori och metod	s.16
2.2 Allt som är fast förflyktigas - modernism och modernitet.....	s.16
2.3 Hermeneutisk läsning.....	s.22
3. Analys, the social crisis of our time	s.23
3.1 kris.....	s.23
3.2 massa.....	s.25
3.3 rationalism.....	s.27
3.4 marknad.....	s.30
3.5 modernitet.....	s.33
4. Avslutande diskussion	s.36
Wilhelm Röpke: tidig nyliberal modernitetskritiker?.....	s.36
Källförteckning	s.39

1. Inledning

För åttio år sedan pågick andra världskriget för fullt i Europa och vid samma tid skrev den tyska ekonomen Wilhelm Röpke sin bok *The social crisis of our time*. Han levde i ett tillstånd av global kris, ett tillstånd han ville ta sig själv och sin omvärld, ur. Boken är uppsatsens källmaterial och analysen kommer avhandla dess centrala idéer. Det är en bok full av överraskningar, helt utan den hårdhet åtminstone jag, något fördomsfullt, förväntade mig av en tänkare som klassats som tidig nyliberal.

Röpke deltog i två olika seminarier som i samtida forskning beskrivits som nyliberalismens startskott, och han har därmed också tillskrivits tidiga nyliberala drag. Han ter sig dock annorlunda i det tidiga nyliberala sammanhanget. Han är varken krass eller matematisk, han är snarast förtvivlad och hans tänkande sträcker sig långt bortom räntor, frihandelsavtal och växelkurser. Det är detta tänkande som kommer vara föremål för undersökning, åtminstone de idéer som presenteras i *The social crisis of our time*. Uppsatsen kommer argumentera för Wilhelm Röpke i samtida forskning definierats allt för snävt. Snarare än som tidig nyliberal bör han kategoriseras som modernitetskritiker med konservativa romantiska drag utifrån analysen som presenteras i uppsatsen, vilken kommer centreras kring hans idéer om massan, marknaden och moderniteten.

Uppsatsen ämnar bidra till forskningsfältet om tidig nyliberalism, med en kritik av den definition som presenteras i tidigare forskning, liksom forskningen om Wilhelm Röpke genom att läsa honom idéhistoriskt som en modernitetskritiker.

1.1 Syfte och frågeställning

Uppsatsen kommer att undersöka Wilhelm Röpkes tänkande utifrån boken *The social crisis of our time*. Wilhelm Röpke var huvudsakligen ekonom, men i uppsatsen kommer jag också ta hans sociologiska idéer i beaktande. Wilhelm Röpke var ordoliberal, och har i nutida forskning om tidig nyliberalism kallats en av dess grundare. Syftet med uppsatsen är att undersöka hans sociologiska idéer för att se om det finns en modernitetskritik där och att undersöka hans ekonomiska idéer för att se om dessa kan kallas nyliberala sådana. Hur dessa två mycket olika spår hänger ihop är dunkelt och frågeställningen lyder sålunda som följer: var Röpke en tidig nyliberal modernitetskritiker?

1.2 Tidigare forskning

Om Wilhelm Röpke

Wilhelm Röpke föddes 1899 i Tyskland och dog 1966 i Schweiz. Vid 24 års ålder blev han en av Tysklands yngsta professorer. Han positionerade sig tidigt som motståndare till Hitler och Naziregimen, varför han tvingades i exil när nazistpartiet tog makten 1933. Efter det bosatte han sig aldrig i Tyskland igen utan levde resten av sitt liv i Schweiz. När andra världskriget tagit slut blev hans idéer dock mycket inflytelserika under återuppbyggnaden av den tyska ekonomin.¹

Wilhelm Röpke var en av grundarna av den tyska ordoliberalismen, en liberalism som mynnade ut i det som brukar kallas *The Social Market Economy*,² och det tyska ekonomiska undret. Det är inte socialliberalism i socialdemokratisk bemärkelse, och kan heller inte likställas med den *laissez-faire* liberalism som kännetecknade 1800-talets marknad. Företrädare för ordoliberalism kritiserar *laissez-faire* för att denna oundvikligen leder till monopol-och kartellbildning, och därmed inte fri konkurrens. Här finns en skillnad i en grundsyn på marknaden: företrädare för *laissez-faire* hävdar att marknadens logik själv garanterar den fria konkurrensen. Ordoliberalerna menar att fri konkurrens inte kan uppstå utan en stat som förhindrar monopol och aktivt arbetar för att garantera att konkurrensen upprätthålls.³

Ordoliberalerna propagerade för decentralisering och federalism, och lade grunden för det tyska ekonomiska federala systemet, som sedan skulle komma att präglade Europeiska kol- och stålgemenskapen, föregångare till Europeiska unionen. Wilhelm Röpke och hans ordoliberala vänner har alltså haft mycket stort inflytande på framförallt Tysklands, men också hela Europas ekonomiska system, ett inflytande som sträcker sig in i vår tid. Röpke var dock inte bara en ekonomisk tänkare. Han hade ett humanitärt syfte med sin ekonomiska vision, faktiskt menade han att den ekonomiska teorin också är sociologisk, eftersom den alltid har att göra med människor.⁴ I artikeln ”Religion, Society, and the Market: The Contribution and the Legacy of Wilhelm Röpke

¹ Giuseppe Franco, ”Religion, Society, and the Market: The Contribution and the Legacy of Wilhelm Röpke”, i *Journals of markets and morality* vol. 23. nr 1 2020. s.78-79.

² Här har jag valt att behålla det engelska uttrycket eftersom den svenska definitionen av social marknadsekonomi förknippas med socialdemokrati, och därmed socialliberalism. *The Social Market Economy* förknippas med Ordoliberalism, vilket inte är detsamma som socialliberalism. Mer om detta i tidigare forskning.

³ Günther Chaloupek, ”“The End of Laissez-Faire”: Keynes and Ordoliberalism” i *Origins and Change of the Social Market History and Theoretical Foundations*. (Springer, 2023) red.Jürgen G. Backhaus, Günther Chaloupek, Hans A. Frambach. s.47.

⁴ Franco, s.103.

(1899–1966)” beskriver Giuseppe Franco Wilhelm Röpkes tänkande som en slags ekonomisk etik, vars liberalism inspirerades av såväl antik filosofi som katolicism, Röpke menade till och med att liberalismen härstammade därifrån. ⁵

Wilhelm Röpke trodde inte på marknadens förmåga att organisera sig själv, utan ville ha en på samma gång stark och neutral stat, en stat som tog en aktiv roll i formandet av marknaden. Centralt i Röpkes tänkande är en avpolitisering av denna och här polemiserar han med socialistiska tänkare. Decentralisering var en viktig del av hans politiska program, både vad gäller stat och företag. Statens uppgift menade han var att se efter de små verksamheterna, för att inte makten skulle koncentreras hos några få stora bolag. Maktkoncentration menade han leder till kollektivism, oavsett om makten koncentreras i en kollektivistisk stat eller i företagsmonopol. Franco menar att Röpke dels vände sig emot den ekonomiskt blinda moralismen, dels mot den moraliskt blinda ekonomismen. Här ville han hitta en gyllene medelväg, en moraliskt god och normerande ekonomisk politik. Han ville ha en ekonomisk politik som tog hänsyn till sociologiska aspekter. ⁶

Om nyliberalism

Två seminarier är centrala för att kontextualisera Röpkes intellektuella ekonomiska sammanhang, och som förklaring till varför Röpke kallas tidig nyliberal. De båda seminarierna ägde rum 1938, respektive 1947. Wilhelm Röpke deltog både i Walter Lippman Colloquium, det seminarium som ägde rum 1938, och i konferensen som ägde rum på Schweiziska Mont Pélerin, där Mont Pelerin Society bildades. Tidigare forskning pekar på att dessa seminarier var nyliberalismens startskott. En definition av nyliberalism är dock på sin plats innan seminarierna avhandlas. Det ska först och främst påpekas att uppsatsen ämnar avhandla tidig nyliberalism, vilken enligt Idéhistorikern Ola Innset bör definieras av *The dual argument*. Detta argument avhandlas närmre under avsnittet om seminarierna, eftersom dessa enligt Innset genomsyrades av argumentet.⁷

Även om denna uppsats ämnar undersöka tidig nyliberalism, bör något sägas om definitionen av begreppet och definitionsproblematiken. Begreppet nyliberalism är svårdefinierat. Enligt artikeln ”What is Neoliberalism Really: A global analysis of its real-world consequences for development, inequality, and democracy” förblir termen i majoriteten av forskningen helt enkelt

⁵ ibid.

⁶ Franco, s.103.

⁷ Ola Insett, *Reinventing liberalism - the Politics, Philosophy and Economics of neoliberalism*, (Springer 2020) s.11-12.

utan definition.⁸ Artikelförfattaren ämnar dock ge en sådan. Denna lyder som följer : ”(1) as a set of economic institutions measured by a variety of economic freedom indexes, (2) as the process of international trade liberalization (itself proxied by import shocks), and (3) as shock-therapy institutional reforms in (parts of) post-communist Europe.”⁹ Denna definition är dock heller inte fullständig, eftersom den snarare än definierar begreppet nyliberalism, definierar hur nyliberal politik har omsatts i praktiken. Begreppet finns heller inte definierat i Svenska Akademiens ordbok. Likväl kan några kriterier för vad nyliberalism är ändå läggas fram. Tibor Rutar beskriver nyliberalismen som ett kluster av ekonomiska fenomen: liberaliseringar, privatiseringar, lågt statligt nationalekonomiskt inflytande, globalisering och chock-terapi mot före detta kommunistiska stater.¹⁰

Nyliberalismens historia

I *A brief history of Neoliberalism* beskriver David Harvey den nyliberala vändningen, vilken han menar inleddes med Pinochets statskupp i Chile i mitten av 70-talet, tätt följd av Margaret Thatchers ekonomiska politik i Storbritannien på 80-talet och Ronald Reagans i USA under samma period. Denna vändning innebar att en nyliberal hegemoni inrättades. Pinochets kupp genomfördes med stöd av USA, och var enligt Harvey en förlängning av USA:s agenda, men USA hade inget inflytande på Thatcher, och heller inget direkt inflytande på de ekonomiska liberaliseringar som genomfördes i Kina, eller i traditionella välfärdsstater som Sverige och Nya Zeeland på 80- och 90-talet.¹¹ Rent konkret bestod reformerna i att öppna upp marknaden och införandet av *New Public Management*. Begreppet kan översättas till resultatstyrning, men översättningen är inte fullgod eftersom den inte inkluderar *vad* som ska resultatstyras. Hursomhelst innebär det att en företagsstruktur överförs på offentlig verksamhet, så att ekonomisk vinst blir en parameter också där.¹²

Dessa världsomspännande nyliberala reformer ägde rum under en tjugoförårsperiod och Harvey frågar sig varför det blev så, och hur detta i sin tur kunde leda till en global nyliberal

⁸ Tibor Rutar, ”What is Neoliberalism Really: A global analysis of its real-world consequences for development, inequality, and democracy” i *Social Science Information* 2023, Vol. 62(3) s.299-300.

⁹ *ibid.*

¹⁰ *ibid.*

¹¹ David Harvey, *A brief history of Neoliberalism* (Oxford University Press 2005) s.11-13.

¹² Lena Agevall ”Välfärdens organisering och demokratin – en analys av New Public Management” i *Acta Wexionensia Nr 60/2005* (Växjö University Press, 2005) red. Tommy Book och Kerstin Brodén s. 20-22.

hegemoni. Harvey förklarar vändningen med den ekonomiska situationen i början av sjuttioalet, när inflationen ökade till följd av kapitalackumulation, för att sedan stagnera. Denna stagnerade inflation blev ännu sämre av oljekrisen som följde på OPECs blockad av USA i efterskalvet av Yom Kippur-kriget. Det hela ledde till ekonomisk kris. Nyliberala företrädare fick nu vatten på sin kvarn i sitt polemiserande mot den keynesiska välfärdsmodellen.¹³ Lösningen blev att marknaden öppnades upp, genom Reagans och Thatchers policy, och så inleddes den nyliberala eran.¹⁴ Detta härrör också ur en syn på marknaden som är ett slags nyliberalismens essens: marknaden är en lösning, och ju friare desto bättre, eftersom marknadens inneboende logik gör att den självständigt ordnar det som behöver ordnas.

I avhandlingen *Reinventing liberalism - the Politics, Philosophy and Economics of neoliberalism* gör idéhistorikern Ola Inset ett slags kartläggning över kontexten i vilken den tidiga nyliberalismen uppstod. Eftersom han är idéhistoriker påpekar han att hans syfte varken är att kritisera eller försvara nyliberalismen. På så vis skiljer han sig från David Harvey, vars syn på nyliberalism är märkbart negativ. Han betonar att nyliberalismen uppstod i en tid där socialism och fascism dominerade och att syftet var att återuppfinna liberalismen, snarare än att försvara den. Han påpekar också att nyliberalismen inte bara var en reaktion på socialismen och fascismen, utan också en intern uppgörelse med socialliberalism och *laissez-faire* liberalism.¹⁵

Om Mont Pelerin Society och Walter Lippman Colloquium

Harveys förklaring till hur nyliberalismen uppstod börjar i Mont Pelerin Societys grundande 1947. Detta är visserligen fem år efter att *The Social Crisis of Our Time* utkom, men tidigare forskning om detta seminarium inkluderas ändå för att kontextualisera Röpke som tidig nyliberal. Gruppen bestod bland andra av Milton Friedman, Friedrich von Hayek, Karl Popper och Wilhelm Röpke, inte minst. Enligt Harvey är liberalismen Mont Pelerin propagerar för inte koherent - dess ideologiska grundpelare, vilken kan sammanfattas som individens frihet över allt annat, är inte förenlig med ideologins praktiska uttryck. Som exempel på det tar han militärkuppen i Chile, och dess brutala konsekvenser. Detta är också vad Rutar syftar på när han inkluderar chock-terapi i sin definition: chockterapi mot kommunistiska stater genom kraftiga liberaliseringar och privatiseringar.

¹³ Denna kallar Harvey *Embedded liberalism*. Mer om det nästföljande avsnitt.

¹⁴ Harvey, s.25-27.

¹⁵ Ola Inset, *Reinventing liberalism - the Politics, Philosophy and Economics of neoliberalism*, (Springer 2020) s.11-12.

Under sina första år var Mont Pelerin Society verksamma i de politiska marginalerna, men knöt tankesmedjor och företagsledare till sig, och länge förblev Mont Pelerin Society snarare en nationalekonomisk idébildande falang än några policy-instiftare. De bidade sin tid, och det var först i slutet av sjuttioalet som de fick något reellt inflytande.¹⁶ Åren som följde på andra världskriget präglades av vad Harvey kallar *embedded liberalism*, både i USA och i ett flertal andra länder. Denna form av liberalism kan förenklat översättas till ett slags intervenerande liberalism: en fri marknad i kompromiss med statlig välfärdsekonomi. Här bidrar Harvey till uppsatsen med en förståelse av nyliberalismens historiska utveckling från dess början till idag. Mont Pelerin Society vände sig emot *embedded liberalism* och när de väl fick reellt inflytande var det denna som skulle omformas. Detta är också ett exempel på Innssets poäng att nyliberalismens födelse var en intern uppgörelse.

Även Jurgen Reinholdt och Serge Audier behandlar Mont Pelerin Society, men menar att nyliberalismens födelse felaktigt tillskrivs dem. De hävdar istället att nyliberalismen föddes redan 1938. Deras *The Walter Lippmann Colloquium- the birth of neoliberalism* behandlar en rapport från ett seminarium om Walter Lippmans bok *The good Society*, initierat av den franska filosofen Louis Rougier. Detta seminarium, menar Reinholdt och Audier, var startskottet. Under seminariet diskuterade deltagarna nyckelidéerna i *The good Society*, idéer som formulerades dels efter finanskrisen 1929, mot bakgrund av att tidens ideologier fascism, nationalsocialism och kommunism vann mark från liberalismen.

Seminariets syfte var att de medverkande skulle omformulera en ”positiv liberalism” inspirerad av Lippmans bok. Deltagarna var en heterogen grupp bestående av flera olika nationaliteter och yrkestillhörigheter men de hade en aversion gentemot ovan nämnda ideologier gemensamt. En rad filosofer, företagare, sociologer, och Lippman själv som var journalist deltog. Reinholdt och Audier betonar kontexten -- flera av deltagarna kände varandra innan, och var på olika sätt del av samma institutioner. Ludwig von Mises seminarium i Wien, International Committee on Intellectual cooperation, London School of economics, och Geneva Graduate Institute är några exempel .¹⁷

Deltagarna i Walter Lippman Colloquium ville omvandla idébildning till liberal praktik. I *The good Society* formulerar Lippmann nämligen tesen att liberalismen inte alls infaller som en naturlig ordning, utan att den tvärtom kräver organisering och planering, och att denna borde

¹⁶ Harvey, s.19-22.

¹⁷ Jurgen Reinholdt, Serge Audier, *The Walter Lippmann Colloquium, The Birth of Neoliberalism* (Palgrave Macmillan, 2018), s.10.

möjliggöras juridiskt. Nya lagar behövde alltså formuleras och implementeras, för att liberalismen, eller en form av denna skulle nå sin fulla potential. Under seminariet diskuterade de hur denna organisering skulle kunna gå till. Värt att nämna är att både Röpke och Friedrich von Hayek, känd nyliberal, deltog i seminariet --och att dessa tio år senare var med och bildade Mont Pelerin Society. Här tydliggörs att Röpke och Hayek under en lång period följdes åt.¹⁸

Ola Innset kontextualiserar tiden för Walter Lippman- colloquium genom att beskriva klimatet i Wien under 20 - och 30-talet. Vid första världskrigets slut hade Österrike-Ungern delats upp i två, och det forna imperiet var instabilt. Wien styrdes av SDAP , Österrikes socialdemokratiska parti, genom socialistisk parlamentarism. Det folkliga stödet var stort men parallellt med det socialistiska styret fanns en intellektuell borgerlig krets, där bland annat Mises ingick. Mises hade en nästan socialdarwinistisk syn på marknaden -- den skötte sig själv enligt naturens lagar. Han hävdade att socialistisk intervenerade ekonomi rubbar denna naturliga balans, och att dess ekonomiska kalkyler inte är möjliga att genomföra i praktiken. Mises var också företrädare för en gammal liberalism och under den senare konferensen på Mont Pelerin gjorde han sig ovän med de som hävdade att staten visst hade en viktig roll. Detta till trots var Mises en mycket viktig förgrundsgestalt, och hans krets i Wien likaså, en krets där många som sedan skulle delta i de båda konferenserna ingick. Denna krets var kraftigt emot den socialistiska politik som fördes och denna kontext av kraftigt polemiserande mot socialismen är också den i vilken de båda seminarierna ägde rum. Med tanke på det, och på att deltagarlistorna i de båda seminarierna i mångt och mycket innehöll samma namn, verkar det som att Mont Pelerin Society tog vid där Walter Lippmann Colloquium slutade.

Innset menar att båda seminarierna genomsyras av *The dual argument*, ett slags tveeggat svärd mot både socioliberalism och *laissez-faire*. Argument utgörs av kombinationen av idén om att ekonomisk planering - i vilket en i marknaden intervenerande stat ingår - leder till totalitarism, och idén att *laissez-faire* inte är ett tillräckligt starkt politiskt verktyg för att motverka detta.¹⁹ Innset menar att detta ovan nämnda argument är kännetecknande för den tidiga nyliberalismen, och att nyliberalism felaktigt ofta antas utgöras av bara ett *laissez faire*-vurmande. I en sådan definition faller det politiska motivet bort. Här synliggörs en tvetydighet inom nyliberal ideologi - marknaden ska vara apolitisk men likväl krävs politik för att den ska fungera optimalt.

¹⁸ Innset, s.96.

¹⁹ Innset, s.12.

När det kommer till Wilhelm Röpke menar Innset att han kan räknas som tidig nyliberal eftersom detta argument också återfinns hos honom, och han beskriver ordoliberalismen som den viktigaste föregångaren till nyliberalismen, på grund av dess syn på staten. Han beskriver också Röpkes kontakt med Hayek och menar att Röpke influerade honom lika mycket som tvärtom. Det Innset hävdar är den främsta anledningen till att ordoliberalism var föregångare till nyliberalism är att ordoliberalerna propagerade för marknadspolicy - något som varken är *laissez-faire* eller socialliberalism. Denna policy hade inte i uppgift att lägga sig i marknaden, men underlätta för den.²⁰

Vidare menar Innset att Röpke, liksom Hayek, ville avpolitiserat marknaden. Detta härrör ur en debatt i Wiens intellektuella kretsar på 30-talet, något Innset kallar ”the socialist calculation debates”. De två polerna i debatten var socialister och liberaler, där de sistnämnda propagerade för att en planerad ekonomi aldrig skulle kunna fungera eftersom man helt enkelt inte kan planera åt marknaden. De menade, och här ingick Wilhelm Röpke enligt Innset, att marknaden inte borde inkluderas i ett politiskt program avsett för annat än att underlätta för den. Liberalerna hävdade också att socialisterna var ekonomiskt blinda moralister, och socialisterna hävdade att deras kalkyler mycket väl kunde omsättas i praktiken. Därav namnet ”calculation debates”.²¹

Sammanfattningsvis tillhörde alltså Wilhelm Röpke det tidiga nyliberala sammanhanget. Han ville göra upp med liberalismen som han kände den och deltog i de nämnda seminarierna. Liksom de andra i debatten polemiserade han mot socialismen och propagerade för en stat med syfte att underlätta för marknaden. Hittills är det därför mycket som pekar på att han var en tidig nyliberal tänkare, enligt Innsets definition.

²⁰ Innset, s.52-55.

²¹ Innset, s.19-26.

1.3 Beskrivning av källmaterialet

The social crisis of our time av Wilhelm Röpke utkom på tyska år 1941, och på engelska 1949. På grund av bristande tyskkunskaper ligger den engelska översättningen till grund för uppsatsen. Boken är indelad i två delar. Den första kallar Röpke ”Interpretation and inventory” och den andra kort och gott ”Action”. Den första delen är ett slags diagnostik över Röpkes samtid, och orsakerna till dess tillstånd och den andra delen är en beskrivning av vad som bör göras.

Introduktionen har ett drastiskt tonläge. Krigets fasor pågick med full kraft och Röpke själv var i exil. För den västerländska nutidsmänniskan är det säkerligen svårt att sätta sig in i detta tillstånd av kris. Han inleder med att citera Ludvig den 14:e av Frankrike, vilket är talande för resten av hans analys eftersom en kärna i den är att franska revolutionen är en kraftigt bidragande orsak till världens bedrövliga tillstånd: ”On the steps of the scaffold the hapless Louis XVI is supposed to have said ”I have seen all this coming for the past ten years. How was it possible that I never wanted to believe it?””²²

Citatet är intressant med tanke på Röpkes biografi. Han var en av få som kraftigt tog ställning emot Hitlers maktövertagande i Tyskland, vilket gjorde att han 1933 tvingades i exil i Schweiz, för att aldrig bosätta sig i Tyskland igen.²³ Citatet kan tolkas som att Röpke jämför sin egen samtid med tiden för franska revolutionen - på samma sätt som tiden för franska revolutionen var Röpkes samtid präglad av kaos. Citatet är också i linje med hans generella fäbless för dramatiska utsagor. Hursomhelst är introduktionen huvudsakligen en beskrivning av hans samtids stora problem, och en förklaring till varför han skriver boken.

I ”Interpretation and inventory”, som i sin tur är indelad i olika kapitel: ”Seed and harvest of two centuries”, ”Political system and the economic system” och ”The splendor and misery of capitalism”, ger Röpke först en historisk förklaring till varför hans samtid befinner sig där den befinner sig för att sedan i kapitel två beskriva den samtida demokratins problem. I kapitel tre övergår han till att resonera kring kapitalismens problem och fördelar.

Del två ”Action” är också indelad i kapitel ”Abberations and blind alleys”, ”Basic questions of reform” och ”Avenues of approach and examples”. Här ägnar han sig åt mer konkreta frågor - varför fungerar inte socialismen, hur bör marknaden utformas, vad ska statens roll vara? Här lägger

²² Wilhelm Röpke, *The Social Crisis of Our Time* (The University of Chicago Press, 1949 övers. Annette och Peter Schiffer Jacobsohn) s.1.

²³Franco, s.78.

han alltså fram ett ekonomiskt och politiskt program, även om det trots sina anspråk på konkretion, är ett ganska luddigt sådant.

Analysen kommer centreras kring några av Röpkes centrala idéer. En central idé är hans resonemang kring *the cult of the colossal*. Han menar att det gigantiska blivit en ny religion och tillskriver denna del av skulden till hans samtids stora misstag. Det jättelika bör inte dyrkas utan snarare ifrågasättas. Samtidsmänniskan har blivit hög på sin egen utveckling och det storslagna utvecklingen kommer med. Som ett motförslag till denna *cult of the colossal* förespråkar Röpke decentralisering och småskalighet.²⁴ Ytterligare en central idé återfinns i hans orsaksförklaring till krisen -- först och främst uppstod problemen med franska revolutionen. Här sällar han sig till en konservativ romantisk tradition, snarare än en liberal. Här påminner han om Edmund Burke, allmänt känd som konservatismens fader, vars konservatism bland annat utgörs av en kritik av franska revolutionen. Han påminner också om Theodor Adorno och Max Horkheimer i deras *Upplysningens dialektik*. Också de menar att det instrumentella förnuftet, upplysningens konsekvens, orsakat mycket lidande - för att sammanfatta det mycket, mycket kort.

Franska revolutionen var en konsekvens av, och förstärkte också rationalismen. Denna -ism vänder sig Röpke starkt emot.²⁵ Massan och massamhället - eller proletariseringen som han också kallar det - är också centralt i Röpkes resonemang: här vänder han sig mot all form av kollektivism. Hans förklaring till många av dessa problem är sociologiska, och hans föreställning om samtidsmänniskans problem är också central. Han menar att samtidsindividen är olycklig eftersom industrialismen (kollektivismen, massamhället) berövat den sin värdighet och dessutom försatt människan i andlig kris.

Här kommer också hans syn på staten in i bilden: ju mer staten tar hand om oss, desto mindre vill vi ta hand om oss själva och varandra. En stark stat och en stark industrialism leder till bristande autonomi för individen, och avsaknad av naturlig gemenskap, någonting han håller mycket högt. Kanske är det vad han håller högst av allt. En stark industriell stat - och här syftar han naturligtvis på sovjetunionen - leder till proletarisering. Därmed inte sagt att inte de kapitalistiska länderna är proletariserade, för det är de, men där av en annan anledning. Statens uppgift är att underlätta för marknaden.²⁶

²⁴ Röpke, s.62-72.

²⁵ Röpke, s.37-41.

²⁶ Röpke, s.14.

Eftersom Röpke var ekonom och en liberal sådan tar också naturligtvis marknaden stor plats. Här är han svårare att tolka entydigt, men det kan åtminstone konstateras att han menar att marknaden i hög grad planerar åt sig själv och därmed inte ska interveneras i. Planekonomi är inte svaret på marknads problem. Han är också emot ekonomisk nationalism men därmed inte för oreglerad frihandel - *laissez-faire* är inte lösningen. Centralt är därtill att han är emot monopol, vilket han menar att en fullständigt oreglerad marknad leder till. Hans ideala ekonomi verkar vara decentraliserad och småskalig, där mindre företagare som handlare och bönder lever tillsammans i harmonisk och naturlig konkurrens. Ett mycket tydligt liberalt drag i hans syn på marknaden är också att denna är apolitisk, och så bör förbli. Detta menar han också är socialismens stora misstag - att den politiserat marknaden.²⁷

²⁷ Röpke, s.159-162.

2. Teori och metod

2.2 Allt som är fast förflyktigas. Modernism och modernitet.

Uppsatsen ämnar använda sig av *Allt som är fast förflyktigas. Modernism och modernitet* av Marshall Berman som teoretisk ingång genom att ta fasta på den definition av modernitet som Berman formulerar och den modernitetens historik han därtill presenterar. I uppsatsen används den svenska översättningen av boken, på grund av brist på tillgång till boken på originalspråk. Detta eftersom Berman genom sina reflektioner kring moderniteten bidrar med ett slags förklaring till Röpkes tänkande, inte enbart som ekonom utan också hans ganska dominerande sociologiska tankegångar. Berman har valts ut eftersom han ägnar sig åt den tid då Röpke var verksam, och i hög utsträckning refererar till samma tänkare som Röpke. Bermans modernitetsdefinition, som presenteras nedan, och modernitetshistorik bidrar därmed till uppsatsen genom att erbjuda en förklaring till Wilhelm Röpkes syn på moderniteten.

Marshall Berman var en amerikansk filosof och marxistisk kulturkritiker. I ”Allt som är fast förflyktigas - Modernism och modernitet” från 1982 går han i dialog med en rad historiska tänkare och författare med syfte att söka förstå moderniteten och modernismen. Boken innehåller fem kapitel. I den här uppsatsen används de två första, eftersom de behandlar samma tidsperiod som Röpke, och är reflektioner över modernitet i högre grad än modernism.

I inledningen definierar Berman moderniteten som en erfarenhetsmassa vilken består av en känsla av vilsenhet, skräck och upplösning. Han beskriver det som en erfarenhet som sträcker sig över en rad sociologiska gränser, och därmed en enhetlig erfarenhet, men en paradoxal sådan, eftersom det enhetliga är det splittrade.²⁸

Berman delar in modernitetens historia i tre faser. Den första är från 1500-1700-talet, den andra från 17-1900-talet och den tredje från 1900 och framåt. Under den första fasen tar moderniteten sin början, men de allra flesta har ingen uppfattning om någon modern offentlighet. Berman menar att Rousseau är en typisk röst för tidig modernitet. Rousseau använder också begreppet ”moderniste”, modern på svenska, i dess nuvarande bemärkelse först av alla. I *Den nya Heloise* beskriver Rousseau en splittrad värld. Berman beskriver Rousseaus splittrade värld såhär: ”Denna atmosfär - av rörelse och turbulens, fysisk svindel och berusning, vidgade upplevelsemöjligheter och upplösning av moraliska gränser och personliga band, jagexpansion och

²⁸ Marshall Berman, *Allt som är fast förflyktigas. Modernism och modernitet* 2 uppl. (Lund, Arkiv 1988) s.13.

jagrubbing, spöken på gatan och i själen - är den atmosfär i vilken den moderna uppfattningsförmågan föds”.

Tänkare som kännetecknar nästa fas i modernitetens historia är Karl Marx och Friedrich Nietzsche och företeelser som kännetecknar densamma är maskinen och den mänskliga rörelsen. Under 1800-talet uppstår massan som konsekvens av dessa. Moderniteten under 1900-talet menar Berman kännetecknats snarare av polarisering, att se på moderniteten som antingen entydigt positiv eller entydigt negativ. Han skriver att ”De öppna visionerna av det moderna livet har ersatts med slutna, Både/Och med Antingen/eller.”²⁹ Han exemplifierar det entydigt positiva med futuristerna, och det entydigt negativa med Max Webers *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda*.

Berman resonerar kring moderniteten via Goethes ”Faust”, liksom via Marxs ”Kapitalet”. Faust-analysen är i hög grad en analys av Faust som den moderna människan, som via dramatiken gestaltar processen genom vilken denna uppstår.³⁰ Tematiken är alltså omvandling, inte bara av subjektet jaget utan också objektet världen. Denna omvandling, trots att den utspelar sig i en medeltida miljö, är en modern sådan. Detta att den innefattar både subjekt och objekt läser Berman som en allegori över den ekonomiska utvecklingens sammanflätning med jagets.

Berman delar upp Faust-dramat i tre metamorfoser: drömmaren, älskaren och utvecklaren. I den första metamorfosen möter vi en förvirrad Faust. Han upplever en klyfta mellan sig själv och världen. Han är, för att använda ett marxistiskt begrepp, alienerad. Detta eftersom han isolerat sig i sitt eget tänkande och fjärrat sig från mänsklig gemenskap. Istället för med andra människor har han tillbringat sin tid i böckernas och tankarnas värld. I sin kris tillkallar han jordanden. Denne uppmanar honom att istället för att sträva efter att bli en *übermensch*, alltså en övermänniska i Nietzscheiansk bemärkelse, bör han sträva efter att bli en *mensch*. Han ska sträva efter att bli ett med världen.

Klyftan mellan jaget och världen, menar Berman präglade 1800-talets Tyskland, eftersom samhället i stort fortfarande var på en ”låg” nivå, medan en liten grupp redan befann sig i framtiden. Vilsenheten som härrör ur detta kännetecknar också moderniteten. Berman lyfter fram en scen som är talande för denna. Faust hör en kyrkklocka klämta och kastas tillbaka till sin barndom. När han kastas tillbaka till barndomen brister han ut i gråt, upplever ett slags *katharsis* och föds på nytt.³¹

²⁹ Berman, s. 22.

³⁰ Berman, s.37.

³¹ Berman, s.41.

Faust bestämmer sig då för att återvända till sina hemtrakter men han kastas in i mörkret igen väl där eftersom barndomens gemenskap i den lilla byn är tätt förknippad med döden -- den nya moderna världen kastar där sitt ljus på den gamla. Fausts far var läkare i den gamla tiden och utvecklingen har fått Faust att förstå att metoderna hans far använde sannolikt tog fler liv än de räddade. Byn är präglad av hans faders skuld, en skuld som Faust gjort till sin. Här återkommer klyftan mellan Faust och världen: gemenskapen i byn finns där, men denna är inte tillgänglig för honom. För att bli *mensch* måste han hitta ett sätt att förena det som pågår inom honom, och det som pågår i världen. Det är inte möjligt i byn.

Här kommer Mefistofeles, Goethes djävulsgestalt, in i bilden som en underjordisk kraft med syfte att hjälpa honom förena det han bär inombords med omvärlden. På ironiskt manér dyker han upp precis då Faust känner sig närmast Gud. Sedan följer en konflikt mellan nya och gamla testamentet vilken Berman resonerar kring. Konflikten är mellan i begynnelsen var ordet och i begynnelsen var handling. Mefistofeles upplyser Faust om det senare och han blir berusad av tanken på handling, eftersom handlingen ger honom makt, den skapar världen och det ska bli vägledande för Faust. Det leder honom in i det moderna.³²

Här lägger Berman till en not som är viktig för att förstå Röpke som tänkare och modernitetskritiker: Berman menar att konflikten mellan gamla och nya testamentets Gud spelade en viktig roll i artonhundratalets tyska kultur. Konflikten behandlades av en rad olika tänkare: filosofen Friedrich Schiller, författaren och dramatikern Johann Wolfgang Von Goethe, och poeten Rainer Maria Rilke, och hade också att göra med Tysklands modernisering: skulle Tyskland följa den gammaltestamentliga guden och tillerkänna sig en religion av materiell och praktiskt aktivitet, alltså ekonomisk utveckling och samhällsbygge, eller hålla sig till den protestantiska Guden? Ur denna dikotomi härrör också föreställningen om den judiska globalismen (i motsats till småskalighet), och det ekonomiska och materiella som centralt inom judendomen. Med andra ord är konflikten central för skapandet av en antisemitisk trop. Detta går inte Berman vidare in på, men i förhållande till Wilhelm Röpke är föreställningen om det småskaliga protestantiska, icke-materialistiska mycket intressant - mer om det i analysen.³³

Mefistofeles förklarar sedan att skapelsen, eftersom den härrör ur handling, har en inneboende destruktivitet: genom att vilja handling gör man ont, men det är ändå gott, eftersom man för att födas på nytt måste förstöra. Det onda och goda står alltså i dialektisk förbindelse med

³² Berman, s.39.

³³ Berman, s.44.

varandra. Berman skriver: ”Det är denna dialektik som den moderna människan måste omfatta för att kunna röra sig och leva, och det är den dialektiken som snart kommer att omsluta och röra den moderna ekonomin, staten och samhällsgemenskapen som helhet.”³⁴ Jaget och samhället har alltså gemensamt att skapelsen av dem båda är paradoxalt. För att kunna skapas måste de förstöras.

Destruktiviteten är därmed en livets förutsättning, både det individuella och det gemensamma.³⁵

Mefistofeles budskap är relativistiskt. Faust som är tyngd av skuld får rådet att inte låta denna styra. Rådet innefattar en uppmaning att istället för att fråga vad som bör göras, fråga hur det ska göras. Handlingens natur är därmed sekundär och handlingen primär. Svaret på detta ”hur” är kapitalistiskt i moderniteten, det är pengar som har möjlighet att sätta igång rörelsen. Men det stannar inte vid pengarna, som egentligen bara är en av alla möjliga verktyg att använda för att omsätta handlingen. Också själen kan användas som betalning. Härmed är Gud död och det som kvarstår är en dödens skapelsekraft vars främsta verktyg är pengar, och vars främsta mål egentligen är självreflexivt; skapelse för skapelsens skull. Här kommer också moderniteten in i bilden, utveckling för utvecklingens skull, i ett slags exponentiell kurva utan stagnation: teknologi och maskiner som ständigt förbättras och industrin som växer och dominerar samhället alltmer och följs av en ökande produktionskurva. Detta syns också i Mefistofeles budskap till Faust att det viktigaste av allt är farten, allt detta ska gå fort.

Den andra metamorfosen ”Älskaren” handlar om kärlek. Föremålet för kärleken är Gretchen, Fausts älskarinna. Berman menar att Gretchen liksom klockorna i den första metamorfosen symboliserar den lilla, tidigare världen. I den första metamorfosen klarade Faust inte av att konfrontera den, men försedd med pengar och den sexuella makt han fått av *handlingen* från Mefistofeles är han rustad för kärlek. Historien om Gretchen är en tragisk sådan, Faust dödar henne med sin kärlek. Detta är ett exempel på den förstörelse Berman pratar om, som leder till pånyttfödelse. Den lilla världen rasar samman när Faust lämnar henne. Den förstörs för att kunna födas på nytt.

Faust håller på att förgås av skuld, men Mefistofeles uppmanar honom än en gång att inte erkänna sig personligt skyldig eftersom själva skapelsen är förenad med ödeläggelse är Gretchen inte den första att gå under. Här kommer den lilla världen återigen in i bilden: Faust hade inte heller den här gången något där att göra, den var tvungen att förstöras. På detta sätt skildrar Goethe brytpunkten mellan den gamla världen och den nya, eller den lilla och den stora och Fausts

³⁴ Berman, s.45.

³⁵ *ibid.*

tudelning kan sägas symbolisera tidsperioden, slitningen mellan det gamla och det nya i en smärtsam utveckling. Gretchentragedin utspelar sig i den gamla världen, ett feodalsamhälle präglad av kristen moral, och hennes död är också födelsen av den nya, moderna.

Den sista metamorfosen ”Utvecklaren” behandlar Fausts personliga utveckling. Efter Gretchens död hamnar han på en bergstopp med Mefistofeles, där han får ett slags gudomlig vision. Det han ser är det moderna samhället, det som ska födas efter all den förstörelse som han hittills orsakat med sin handling. Berman kallar detta ”en knutpunkt i det moderna självmedvetandets historia”. Intressant i sammanhanget är att *Faust* hade en tillkomstprocess på över sextio år, och att världens utveckling alltså går att följa linjärt genom dramat.³⁶

Bermans läsning av *Kapitalet* börjar i påståendet att Marx inte bara företräder moderniteten utan också modernismen. Därefter beskriver Berman hur Marx i *Kapitalet* beskriver moderniseringsprocessen: produktion och konsumtion globaliserar, *Kapitalet* tillfaller allt färre händer, och kommunikationen blir massans. Urbaniseringen sker som följd, när de som tidigare varit bönder och lokala näringsidkare inte kan konkurrera med massproduktionen, utan måste flytta in till städerna och bli arbetare. Här kommer också Bermans titel, och Marx citat, in i bilden: allt som är fast förflyktigas när moderniteten tar form. De som satt igång denna moderniseringsprocess är borgarklassen och här kommer återigen det gigantiska in i bilden, för Marx gör poängen att det borgarklassen skapat, alltså moderniteten, är just gigantisk.³⁷

Här kommer också en reflektion över Marxs moderna människa, en människa som inte bara måste acceptera utan aktivt vilja ha förändring och aktivt försöka uppnå den. Handling, återigen. Här är Marx paradoxal, han är emot det system som skapat kulturen av utveckling, men det är också den som kan användas i revolutionära syften. Berman lägger på samma tema till att problemet med kapitalismen är att den förstör de mänskliga möjligheter den också skapar. Detta kallar han den innovativa självförstörelsen och det är densamma som återfinns i *Faust*-analysen. Allt som är fast är den tidigare världen, och allt som förflyktigas är den nya: allt som byggs skall rivas ned.³⁸

Marx menar att borgarna säger sig förespråka ordning, när de i själva verket förespråkar det motsatta. Det är också en tillvaro vars mening försvinner; när det storslagna byggs upp och förintas i cykler saknas det beständiga. Berman tar fasta på en symbol Marx använder, den borgerliga häxmästaren hämtad ur avgrunden. Han hävdar att den kommer från Goethes *Faust*, men att en

³⁶ Berman, s. 57-59.

³⁷ Berman, s. 88.

³⁸ Berman, s.93.

annan figur den också inspirerats av är Frankenstein, från *Frankenstein eller den moderne Prometheus* av Mary Shelley.³⁹ Figurerna har gemensamt att de utvidgar mänskliga krafter med hjälp av vetenskap och rationalitet, de släpper lös möjligheten till ett slags maskinens ondska. Marknaden opererar också på detta sätt; det Mefistofeles hjälper Faust att skapa är i någon mån Mefistofeles själv, en okontrollerbar, självförsörjande och relativistisk kraft. En kraft som kan personifieras i form av en djävulsgestalt eller ta sig uttryck i en marknadsekonomi.⁴⁰

Genomgående hos Berman, både i analysen av Faust och Kapitalet, är ett resonemang kring Nietzsche och hans nihilism. I Faust-analysen är den synlig mellan raderna: om skapandet och destruktiviteten, destruktivitet som i förlängningen är död och skapande som i förlängningen är födsel, är beroende av varandra så slår de också ut varandra. Det blir ett nollsummespel: i ett tillstånd av både födsel och död samtidigt återstår bara ett tomrum. Detta tomrum är också det som uppstår när Gud försvinner från scenen, och det är också detta tomrum som lämnar utrymme för nihilismen. Här citerar Berman återigen Marx ”allt heligt profaneras”.⁴¹

Detta tomrum är det moderna, ett slags rationell nihilism där marknaden blir dess yttersta konsekvens. I både analysen av *Kapitalet* och analysen av *Faust* återkommer Berman till synen på moderniteten som för det första en erfarenhet och för det andra en erfarenhet av självförstörelse. Så är det både på ett individuellt och samhälleligt plan. Det gör att både den moderna människan och moderniteten svävar i ett gudlöst vakuum.

³⁹ Berman, s.96.

⁴⁰ Berman s.93.

⁴¹ Ibid.

2.3 Hermeneutisk läsning.

Som så ofta inom Idéhistorisk forskning agerar teorin i någon mån också metod. Jag kommer snarare än att applicera Bermans teori via en metod, att läsa Röpke via Berman. Därmed är metoden hermeneutisk läsning såsom denna förklaras av Sjögren. För att inte bara lämna det där är en beskrivning av den hermeneutiska spiralen på sin plats. Det är en modell som från början kommer från litteraturvetenskapen, som både beskriver läsprocessen och är ett slags läsinstruktion.

Utgångspunkten är att text tolkas, och att tolkningen följer en särskild mall. Bilden av spiralen är dialektisk och visar hur textens olika delar står i förbindelse med varandra. Texten är uppdelad i olika faser. Vid läsaktens början är texten fortfarande okänd för läsaren, men läsaren kommer till texten med en förförståelse. Under läsningens gång måste förförståelsen omprövas, och vid textens slut är det som om läsningen äger rum en gång till, baklänges. Man ser då början i ljuset av slutet, och texten blir till en helhet.⁴²

Min egen förförståelse vad gäller *The social crisis of our time* är ny. Wilhelm Röpke stötte jag på först under min läsning av forskning om tidig nyliberalism. Förförståelsen av honom var därmed att han var tidig nyliberal ekonom. Förförståelsen av tiden i vilken han skrev *The social crisis of our time*, är desto större. Andra världskriget pågick med full kraft, och det är en mycket känd historisk företeelse - vetskapen att han skrev boken i exil 1941 skapar direkt en förförståelse. Enligt modellen över den hermeneutiska spiralen förförståelse omprövades mycket riktigt min läsning under tiden den pågick.

⁴² Maria Sjögren, ”Textanalys” i *Metod guide för historiska studier* Martin Gustavsson, Yvonne Svanström (red.) (Lund, Studentlitteratur 2018) s.34.

3. Analys

3.1 Kris

I Introduktionen är det tydligt att kriget och fascismen har gjort Wilhelm Röpke nedstämd. För att söka tröst vänder han sig till historien. Först citerar han Goethe som pratar om bördan av tretusen år, och sedan skriver han: "The sun which shone on Homer is still smiling on us and all the essentials around which life revolves have remained equally unchanged: food and love, work and leisure, religion, nature and art"⁴³. Citatet belyser hans längtan efter det beständiga i allt som förflyktigas.

Röpke är djupt bekymrad över tillståndet i världen. Förutom det mest uppenbara, det pågående kriget, menar han att världen inte bara befinner sig i politisk kris, det är snarare mänskligheten i stort som är i kris. Citatet från Goethe ovan tycks tänkt som en motvikt till detta, som ett sätt att säga: det är detta som är att vara människa och hur ska vi, i denna kris, kunna återgå till denna mänsklighet? Syftet med boken är med andra ord humanitärt. Vidare beskriver han att han egentligen under flera års tid velat diagnostisera sin samtid, eftersom en diagnos är det enda möjliga sättet att påbörja en behandling, men att det är omöjligt att diagnosticera sin tid när man är mitt i den.⁴⁴

The social crisis of our time, är likväl ett försök. Han beskriver krisen som ett chocktillstånd, eftersom den snarare än genom ett långsamt sönderfall i samhället, kommit plötsligt. Om man ser till historien är det inte konstigt att krisen inträffat -- det är snarare perioden från 1814-1914 som, enligt Röpke, varit historiskt lugn: "We shall then realize with astonishment that this unique period between 1814 and 1914 was predominantly a century of peace and at the same time the century of liberal capitalism". Han likställer härmed fred och kapitalism. Eftersom det varit en sådan period av lugn, frågar han sig hur krisen kunde uppstå?⁴⁵

Han menar att det finns två olika förklaringsmodeller. Den första är andlig, den andra ekonomisk-politisk, även om de båda hänger ihop. Röpke använder historien som förklaringsmodell till krisens anledningar, och det är inte bara ekonomiska och politiska förklaringar utan också sociologiska. Han beskriver sin samtid som sekulariserad, i negativ bemärkelse bör noteras, förvirrad och degenererad. Detta är en beskrivning av både den politiska och andliga krisen. På andlig nivå tar sig krisen uttryck i individer utan känsla av mening eller mål: bönderna har blivit

⁴³ Röpke, s.3.

⁴⁴ Röpke s.6.

⁴⁵ Röpke s.3.

fabriksarbetare och därmed slutat leva i samklang med naturen, och därmed upphört att ha ett syfte.
⁴⁶ I teoriavsnittet skrev jag om Bermans modernitet som ett gudlöst vakuum, och det är också detta som Röpke beskriver när han talar om den andliga krisen.

Han refererar också till Marx alienationsbegrepp, den fragmentiserade tillvaron har gjort Röpkes samtidsmänniska alienerad. Men sekulariseringens roll ska heller icke förglömmas -- människan har tappat sin religion och därför sin naturliga vägledning. Detta banar väg för massamhället. Egentligen menar Röpke att kriserna hänger ihop, ett samhälle och dess politik består trots allt av sina individer.

Berman menar att utveckling är ett nyckelbegrepp för att förstå *Faust*, eftersom detta är dramats drivkraft. Dramats hjälte blir hjälte genom att inte bara frigöra enorma krafter hos sig själv, utan hos alla han möter och sin omvärld, vilket enligt Berman är en allegori över idén om modernitetens frigörande kraft.⁴⁷ Denna idé är också roten till Wilhelm Röpkes kris. Han vänder sig kraftigt mot utveckling för utvecklings skull, och menar att människan blivit hög på sin framgång.

Den samhällliga och politiska krisen är egentligen en konsekvens av den andliga, eftersom den andliga krisen har lett till massamhället. Han menar också att vetenskapen har viss skuld i den andliga krisen, och här vänder han sig specifikt emot positivismen. Här kommer också hans syn på utveckling in i bilden och hans syn på upplysningen. Den vetenskapliga utvecklingen som den förde med sig var inte bara av godo. När Gud försvann skapades ett tomrum vetenskapen hade kunnat fylla. Men vetenskapen sumpade den chansen genom att inte etablera givna (moraliska) sanningar. Här skyller han på Francis Bacons metodologi -- om allt hela tiden är falsifierbart går ingenting att ta för givet. Då försvinner också de eviga moraliska sanningar som kristendomen etablerat.⁴⁸

Röpkes kris är alltså, för att gå i dialog med Berman, en modernitetens kris. Berman karaktäriserar moderniteten som någonting fragmentiserat, han använder sig av begreppet upplösning. Röpke använder sig av ett liknande begrepp, disintegration. Både Berman och Röpke beskriver samhällstillståndet som fragmentiserat, ogreppbart, svårt att förstå. Det fragmentiserade menar Berman kommer från modernitetens självförbränning och även om Röpke inte använder samma begrepp genomsyras *The social crisis of our time* av ett slags framtidsskräck. Han verkar i någon mån rädd för att samhället ska brinna och brinna ut.

⁴⁶ Röpke, s.14.

⁴⁷ Berman, s.37.

⁴⁸ Röpke, s.8.

Krisen, och den totalitära staten som är dess symptom är också en demokratins kris. Röpke tycks vilja ha ett samhälle á Platons staten, där en mindre grupp lärda är de som styr: massan ska helt enkelt inte få för mycket makt, för när massan får för mycket makt blir kollektivismen dess politiska konsekvens. Demokratins kris är också liberalismens kris, eftersom dess förespråkare inte förstått den liberala demokratins gränser. Här blir det luddigt vad Röpke egentligen vill ha för typ av samhälle. Han tycks mena att demokratin kan gå för långt, och att det är precis vad som skett. Han utvecklar aldrig hur han skulle vilja att demokratin egentligen såg ut, men han tycker till exempel att kvinnlig rösträtt var en dålig idé, något som 1941 var en ganska radikal åsikt. Här är Röpke mycket bakåtsträvande.⁴⁹

3.2 Massa

Berman menar att något som kännetecknar moderniteten är just massan, som bekant ägnar sig också Röpke åt den. Framförallt genom det han kallar *the cult of the colossal*, som också är en underrubrik i det första kapitlet. Han menar att massan i sig men också massans konsekvens är gigantisk. Här gör han en etymologisk analys, och menar att det är först under Napoleons tid som ord som ”great” och ”grand” börjat användas, och det är också under 1800-talet som *the cult of the colossal* inleds. Han menar att ett ideal om enhetlighet har lett fram till detta i bemärkelsen likriktning, och centralisering. I introduktionen skriver han:

”The place of genuine integration created by genuine communities, which requires the ties of proximity, natural roots and the warmth of direct human relationships, has been taken by a pseudo-integration, created by the market, competition, central organization, by tenementing, by ballot papers, police, laws, mass production, mass amusements, mass emotions and mass education, a pseudo-integration which reaches its climax in the collectivist state.”⁵⁰

Det är ett intressant citat på många sätt. Hans syn på massans roll i samtidens kris framgår tydligt. Men också marknaden är skyldig, och den gigantiska konkurrensen. Massans förutsättning är proletarisering, och proletariseringen är en konsekvens av att de naturliga gemenskaperna fått träda undan till förmån för de gemenskaper han beskriver ovan, gemenskaper som är falska och som mynnar ut i kollektivism. Också massutbildning och masskänslor - och massunderhållning, är gigantiskt. Här kommer det kolossala in i bilden, och det har också att göra med hans samtids ohämmade fäbless för utveckling.

⁴⁹ Röpke, s.16.

⁵⁰ Röpke, s.10.

Det centrala i *The cult of the colossal* är att man dyrkar det som är gigantiskt bara för att det är just det - att det som är ”great” och ”grand” har ett egenvärde. Han skriver: ”The cult of the colossal means kowtowing for the merely big-- which is thus adequately legitimized as the better and more valuable -- it means contempt for what is outwardly small but inwardly great, it is the cult of power and unity, the predilection for the superlative in all spheres of cultural life, yes even in language.”⁵¹ Massan är på så sätt både en konsekvens av, och en orsak till det kolossala. Det kolossala influerar också konsten och arkitekturen, han tar som exempel sovjetiska byggnader och Wagners operor.

Också Berman ägnar sig åt det stora. Han kallar det Faustisk gigantism. Romantiken och moderniteten möts när Fausts förödande kärlek till Gretchen och sedan hans romantiska jakt på självutveckling slutligen leder in i det moderna, gigantiska, visionen på bergstoppen som kortfattat nämndes i teoriavsnittet. Mefistofeles och Faust köpslår med kejsaren som, mot att de hjälper honom befästa sin makt, ger dem möjlighet att kapitalisera på kustregionen. Mefistofeles underjordiska krafter omsätts via Faust, och de är också den moderna industriella organisationens. Faust vinner makt och driver sina arbetare hårt, arbetare som tillslut blir en stor massa. Verket ”Faust” löper alltså från ”i begynnelsen var handling” till skapandet av massan.

Denna massa får tillslut två ansikten i form av ett gammalt par, som behöver röjas undan för ett bygges skull. Här menar Berman att Faust drivs in i sin första aktiva onda handling, när Mefistofeles mördar paret. Det gamla paret symboliserar, liksom Gretchen, den gamla världen och mordet symboliserar också en ny form av ondska: ”indirekt, opersonlig, förmedlad av komplexa organisationer och institutionella roller”. Härmed är den nya världen byggd, den gamla finns inte längre kvar och det som förbinder Faust med sin barndom, kyrkklockorna, klämtar en sista gång. Det är då dags för Faust att dö. Motivet till den nya världen var den gamla, och när den gamla världen försvinner gör också meningen det. Fausts moderna projekt är jättelik. Han förstör en jättelik värld och ska bygga upp en annan, ännu större.⁵²

Det Faustiska gigantismen är ett symptom på det moderna, med utveckling för utvecklings skull. Kan man bygga stort, så bör man. Här återkommer vi till ”i begynnelsen var ordet” och ”i begynnelsen var handling” eftersom den Faustiska gigantismen inte tar detta ”bör” i beaktande utan låter ”kan” bli handling. Vad gäller Röpke måste han i ljuset av detta ses som modernitetskritiker, eftersom han, i synnerhet när det gäller ”the cult of the colossal” uppmanar till att ta ”bör” i

⁵¹ Röpke, s.66.

⁵² Berman, s.65.

beaktande. Det är också intressant att den värld Röpke tycks längta efter, det småskaliga och naturliga är vad Berman i sin Faust-analys kallar den lilla, gamla världen. Den världen genomsyras av ”bör” och inte ”hur”.

Här är också intressant att tänka på Röpkes religiositet. Hans idealsamhälle är grundat i naturlig gemenskap, en sådan är församlingen. I Faust är det Mefistofeles, en djävulsgestalt som är roten till det moderna. Den faustiska gigantismen är ett uttryck för den tomhet som tillåts ta plats när Gud dör, en tomhet som inte bara låter Mefistofeles ta plats utan också skapas av Mefistofeles. Giuseppe Franco beskriver Röpke som en etisk ekonom, vars syfte aldrig upphör att vara humanitärt.⁵³ Det humanitära syftet återfinns inte i det gudlösa vakuum moderniteten är. Berman refererar till Marx beskrivning av borgarna som nihilister, förespråkare av ett slags kaosets ordning, utveckling utan gräns. Här passar Röpke inte in, i mångt och mycket på grund av sin religiositet, och på sitt upprepade konstaterande att det faktiskt finns en gräns, både för marknaden och för demokratin.

Utveckling för utveckling skull kan alltså inte sägas vara Röpkes drivkraft. Vad gäller marknaden menar han att denna också har skuld i det hela. Om marknaden släpps fullständigt fri leder det till slut till maktkoncentration, vilket leder till massbildande och i förlängningen kollektivism och totalitarism. Röpke vill visserligen inte ha enhetlighet i form av likriktning och massans enhetlighet. Men han verkar vilja ha enhetlighet i bemärkelsen beständighet, någonting statiskt och gemensamt för alla. Detta har moderniteten tagit från människan, eftersom den tagit religiositeten. Kvar finns bara just massan. Faktiskt refererar också Röpke till Goethes Faust, och Mefistofeles som den kraft som frigör ”cult of the colossal”. Röpke gör naturligtvis inte samma djupgående analys som Berman, men han är uppenbarligen inspirerad av Faust när det kommer till hans beskrivning av massans uppståndelse, och Mefistofeles som en onskans ingenjör är en symbolik han håller högt.

3.3 Rationalism

Röpke tycks söka efter det första felslutet, trots att han upprepade gånger hävdar att det trots allt inte var bättre för. Det han återkommer till upprepade gånger är den franska revolutionen, och det som är både dess orsak och konsekvens: rationalismen. Om franska revolutionen skriver han: ”the world would not have been in it’s present hopelses state, nor would this book ever have been written if the errors of rationalism - more fatal than all misguided passions-- had not caused all the great

⁵³ Franco, s.80.

and promising beginnings of the eighteenth century to end in a gigantic catastrophe of which we can still feel the effects: the French Revolution".⁵⁴

Som synes har han inte mycket till övers för den. Han menar att den förvisso var frigörande, men att den också bär skuld till den disintegration han menar präglar hans samtids människor. Han menar också att revolutionen i sig - varenda revolution - är ett missöde. Han är uppenbarligen ingen med hjärtat i kampen. Vad gäller kritiken mot rationalismen är det också intressant att ta den något germanofiliska inriktning uppsatsen tagit ännu ett steg längre. För inbyggt i hans kritik av franska revolutionen, och därmed upplysningen, finns en kritik mot de största filosoferna på tyska språket: Kant och Hegel.

Om Hegel skriver han "Today it is beyond dispute that the second type of rationalism is pure fiction and as such actually conducive to the most unadultered irrationalism; it has found its most dogmatic and intellectually preposterous formulations in Hegel's system, but has also for too long infested political economy in the shape of the always rationally acting *homo economicus*."⁵⁵ Här menar han alltså att den rationella politiska ekonomin utgår ifrån en rationellt agerande ekonomisk människa: felet med rationalismen är alltså att den arbetar utifrån förutsättningar som inte finns, utifrån en människa som inte finns. Här skyller han på Hegels allehanda system. Röpke använder dock historien för att förklara nuet på ett liknande sätt som Marx gör med sin historiska materialism, influerad av Hegel. Så helt borde han kanske inte avfärda honom.

Han menar vidare att rationalismen har tre tydliga, men separata betydelser. Den första betydelsen är kognitiv: människan söker orsaksförklaringar. Den andra handlar om föreställning om människans rationella motiv i sociala processer. Sådana kan ligga till grund för dessa, men det är ett felslut att verktyget man använder för att analysera världen, tillskrivs världen själv. Rationalismen är alltså inte inneboende i världen, utan ett verktyg för att förklara den. Istället för att betrakta världen som full av givna sanningar, menar han alltså att världen är öppen för tolkning, tolkning via olika verktyg, varav rationalismen är ett av många.

Den tredje betydelsen är politisk, och innefattar föreställningen att politiska beslut fattas på rationella grunder av rationella människor. Han beskriver att detta är det stora misstaget historisk liberalism begått, och att denna rationalism har socialism -- därmed kollektivism och totalitarism -- som sin yttersta konsekvens. Kärnan i allt detta är också Wilhelm Röpkes människosyn, som den

⁵⁴ Röpke, s. 42.

⁵⁵ Röpke, s 48.

framkommer i hans bild av rationalismens människosyn. Människan är ingen *homo economicus*, människan är irrationell.⁵⁶

Vad gäller Kant uttrycker sig Röpke i något mer positiva ordalag, men också han var företrädare för rationalismen som kom att präglade 1800-talet och vars konsekvenser 1900-talet är mitt uppe i när Röpke skriver. Kritiken mot honom finns inbäddad i människosynen. I Kants *Vad är upplysning* beskriver han som bekant upplysningen som ”människans utträde ur sin självförvållande omyndighet”.⁵⁷ Detta kritiserar inte Wilhelm Röpke direkt, men mellan raderna går att läsa att detta utträde också bär skuld för den disintegration han menar präglar människan. Dess utträde ur sin självförvållande omyndighet var inte av godo. Därtill finns ytterligare en kritik mot franska revolutionen och upplysningens idéer. Röpke menar nämligen att en viss hierarki behövs. Han skriver:

”It was the tragedy of the French Revolution that, afflicted by the sociological blindness of rationalism of which we shall treat later, it confused the evil in force with order, coherence, authority and hierarchy and was not capable of differentiating between aristocracy and the true élite, the ”aristes” ... that it forgot that no society can exist without a hierarchy, i.e without a vertical and horizontal structure; and that a social and economic system relying solely on freedom for its orderly existence will succumb to disintegration and eventually despotism, which in the last analysis is but organized anarchy”.⁵⁸

Här tydliggörs hans konservativa drag och hans syn på massan kan ses i ett annat ljus: här återfinns än en gång hans vilja att ha ett slags platonskt samhälle och också av den anledningen är han emot att massan ska ha makt: det finns en *élite*, och denna bör styra. Eftersom franska revolutionen genomfördes kunde alltså Napoleon komma till makten - en fungerande hierarki är därför essentiell, Napoleons maktövertagande visar att när en sådan inte finns, så kan vem som helst ta över. Detta är också den liberala demokratins problem: att den i sig själv rymmer förutsättningarna för totalitarism, eftersom dess utgångspunkt är den att människan är rationell.

I sitt resonemang kring rationalismen är han alltså mycket kritisk mot vad han kallar rationalismens avfallingar -- såväl historisk liberalism som socialism och inte minst franska revolutionen och upplysningen som är dessa -ismers grund. Att han använder begreppet *historical liberalism* indikerar att han vill ha en ny form av liberalism, och det är också i linje med Innsets

⁵⁶ Röpke, s.48.

⁵⁷ Immanuel Kant, *An Answer to the Question: What is Enlightenment?* övers. Ted Humphrey. (Hackett Publishing, 1992), s.1.

⁵⁸ Röpke, s.42.

analys, att syftet under de båda tidigare seminarierna snarare än att försvara liberalismen var att återuppfinna den, så också i *The social crisis of our time*.

Genomgående i Röpkes resonemang om rationalism finns hans idé om människan som en irrationell varelse, vars natur inte är förenlig med upplysningens ideal. Här återfinns en idé om att samhället utvecklats snabbare än människan själv, moderniteten är allomfattande men människan är oförmögen att leva i samklang med den: det är en splittrad och fragmentiserad tillvaro.

Rationalismen är på så sätt modernitetens ideologi. Här kan man säga att Berman och Röpke skiljer sig i sina orsaksförklaringar till modernitetens problem. Berman kritiserar moderniteten för dess nihilism snarare än rationalism, även om Röpkes kritik mot rationalismen i någon mån innefattar kritik mot nihilismen i det att den är berövad all mänsklig själ.

3.4 Marknad

Röpke tillhörde Freiburg- skolan, vars ekonomiska teorier implementerades i Västtyskland efter första världskriget.⁵⁹ Ordoliberalismen är svår att kategorisera så till vida att den varken kan kallas socialliberalism, eller nyliberalism, åtminstone inte som vi känner nyliberalismen idag, enligt den definition som presenteras i avsnittet tidigare forskning. Företrädare för ordoliberalismen propagerar, liksom företrädare för socialliberalism, för statliga regleringar för att undvika monopol och kartellbildning, men har också tidiga nyliberala drag i en grundsyn på staten som något som är till för marknaden.⁶⁰

I del två av *The social crisis of our time* lägger Röpke fram ett tydligt ekonomiskt-politiskt program för framtiden, delen heter till och med "Action". Här beskriver han mer utförligt vad han vill genomföra -- men vid ett flertal tillfällen så avslutar han innan han lyckas förklara vad han faktiskt menar, alternativt exemplifierar med en metafor. Röpke sympatiserar med en marxistisk problemformulering, proletariseringen och alieneringen måste upphöra. Han skriver:

"The degenerate form of the market economy — modern industrial and financial capitalism with its all powerful accumulation of capital and power, its proletarian masses, its centralization, the elephantiasis of its cities and industrial areas".⁶¹ Citatet ovan tyder på en ganska negativ syn på kapitalism. Det som ändå gör honom till ekonomiskt liberal är att han menar att marknaden är lösningen. Här etablerar han också begreppet *Third Way* vilket syftar på en gyllene medelväg

⁵⁹ Franco, s.80.

⁶⁰ Innset, s.54

⁶¹ Röpke, s.176-180.

mellan liberalism och socialism, men därmed inte sagt socialliberalism. Nej, socialliberalism leder oundvikligen till fullskalig socialism och därmed totalitarism.⁶² Utifrån en samtida definition av nyliberalism, om vi tänker oss att den utgörs av vissa kriterier kan han inte kallas nyliberal: han är visserligen för privatiseringar, men inte nödvändigtvis i välfärdssektorn, och hans ekonomiska program är inte globalt utan lokalt.

Här aktualiseras också Innset eftersom *The dual argument* utgörs av kombinationen av idén om att ekonomisk planering - i vilket en i marknaden intervenerande stat ingår - leder till totalitarism, och idén att *laissez-faire* inte är ett tillräckligt starkt politiskt verktyg för att motverka detta.⁶³ Innset menar att detta argument återfinns hos Röpke, och det gör det mycket riktigt. Frågan är bara om det är tillräckligt starkt för att kalla Röpke tidig nyliberal. Röpke menar inte att staten ska ha en passiv roll, faktiskt verkar han tro på en stat som har vissa monopol, på ”public utilities”, ett slags motsvarighet till välfärdssektorn.

Hans kritik mot socialismen går hand i hand med hans kritik mot rationalismen. Han beskriver det socialistiska samhället som en maskin där människan reduceras till ett kugghjul. Det grundar sig i social positivism och resultatet blir ett rationellt, kallt samhälle. Vad gäller ekonomisk policy är han tydlig när det kommer till vissa saker, i vissa frågor är han marknadsliberal ut i fingerspetsarna. Dels är han emot intervenering i prismekanismen. Där ska marknaden alltså få styra sig själv. Däremot är han för regleringar för att stimulera marknadens konkurrens. Där får gärna staten kliva in.⁶⁴

Om man får tro Innsets definition av tidig nyliberalism, alltså användandet av *The dual argument*, visar Röpke här tidiga nyliberala drag. Problemet med den är bara att den är för bred. Han skriver att *the dual argument* återfinns hos alla han läst. Och om det återfinns är de tidiga nyliberaler. Problemet är att han definierat det som ett tidigt nyliberalt drag parallellt med sin upptäckt av det, och att han identifierat det hos alla som deltog i seminarierna. Det är att göra det något lätt för sig - först har han upptäckt argumentet, och sedan gjort definitionen. Intressant är dock att Röpke beskriver sin egen kontext när han också beskriver vad det är som behöver göras: ”The elimination of the sterile alternative between laissez faire and collectivism... Today a select circle, at present still small, but steadily expanding.... precise and detailed evolution of such a

⁶² *ibid.*

⁶³ Innset s.12.

⁶⁴ Röpke, s.164.

program, whatever its ultimate name".⁶⁵ Här tycks Innset ha dragit en slutsats att detta "ultimate name" så småningom skulle bli det vi kallar nyliberalism.

Det som talar emot är dock att han inte uteslöt idén om statligt monopol i välfärdssektorn, till exempel. Den småskalighet och decentralisering, alltså federalism, som han förespråkar är också långt borta från den ekonomiska globalism den kontext han verkade i senare skulle lobba för. Röpke menade att den lyckliga människan är den som känner mening och mening känner man när man har ett syfte: bonden har ett syfte, handlaren i småstaden har ett syfte. Till skillnaden från proletärerna ser de både start- och slutpunkt på arbetet, och de ser sitt arbetes konsekvenser.⁶⁶

Han menar att socialisterna har missuppfattat problemet med kapitalismen, det är inte att vissa äger allt kapital, det är att andra inte äger något. Han vill att alla ska äga, och därmed ha ekonomisk frihet. På så sätt avproletariseras medborgarna. Han skriver: "This program lays down the firm frame which will give the necessary support to the freedom of the market. Decentralization, promotion of smaller production and settlement units and of the sociologically healthy forms of life and work (after the model of the peasant and the artisan), legislation, preventing the formation of monopolies and financial concentration."⁶⁷

Det är svårt att greppa vad som menas rent konkret med Röpkes *Third Way*, eller snarare hur han menar att den ska genomföras. När han ska förklara mer detaljerat gör han det med en metafor, eller nöjer sig med att konstatera att det är för svårt att förklara, eller att han inte vill förklara, av rädsla för att programmet ska missbrukas. Klart är dock att han vill ha decentralisering, avproletarisering och småskalighet. Han upplever det förflyktigade, och vill ha något beständigt. Detta gäller också marknaden: "One refused to see that a market economy needs a firm moral, political and institutional framework (a minimum standard of business ethics, a strong state, a sensible "market police" and well weighed laws appropriate to the economic system) if it was not to fail and at the same time destroy society as a whole by permitting the the unbridled rule of vested interests."⁶⁸

⁶⁵ Röpke, s.23.

⁶⁶ Röpke, s.218-219.

⁶⁷ Röpke, s.179.

⁶⁸ Röpke, s.52.

3.5 Modernitet

Innset hävdar att de tidiga nyliberalerna såg marknaden som ett slags modernitetens medium, även Röpke. Om honom skriver han:

”Röpke too saw the market as the only possible mediator of modern social life, the process through which the diverging ends of different individuals and groups were aligned. Although he used a more “spiritual” approach than Hayek, the actual arguments of both *The Social Crisis of Our Time* and *Civitas Humana* were very similar to those of Hayek’s in *The Road to Serfdom*”⁶⁹

Här kan man ge Innset rätt på ett plan: ja, Röpke menade att marknaden, i en omstöpt version, skulle kunna lösa de sociala problem moderniteten fört med sig. Problemet är bara att det hos Innset framstår som att Röpke är *för* ”the modern social life”. Wilhelm Röpke oroas, liksom Marx för att allt som är fast förflyktigas. I förhållande till moderniteten tycks Röpke vara en konservativ romantiker mer än något annat. I del två av ”The social crisis of our time” ägnar han nästan femtio sidor åt att lovprisa småstadens handlare och bönderna som lever i dess utkanter, och den gemensamma församling de alla går till.

Här påminner han egentligen mest om Rousseau, för liksom för Rousseau ter sig naturen och landsbygden äkta för Röpke. Här kommer det beständiga in i bilden. Röpke är som bekant emot rationalism och positivism och den relativism som kommer med dessa och han anser att den lyckliga människan är den som ser konsekvenserna av sitt dagsverke: bagaren som ser mjölet bli bröd, bonden som sår och skördar. Röpkes idealsamhälle är kanske det som tydligast ringar in hans modernitetskritik eftersom detta är så radikalt annorlunda från det moderna samhälle han beskriver. Dessa cykler är beständiga och fulla av mening. Lägg så till församlingens gemenskap och harmoni uppstår. Beständighet och mening är vad som saknas i det moderna, liksom Gud. Intressant är att Rousseau tycks så inflytelserik på Röpke, eftersom han enligt Berman var den första att använda modernitets-begreppet, och dessutom kritisera det. Därtill menar Berman att Rousseau är en typisk röst för tidig modernitet, som beskriver en splittrad värld.⁷⁰

Röpke beskyller socialismen för det samhälle som uppstått eftersom denna politiserade bonden. Här är också en historisk kontext på sin plats: Röpke levde under den tid då sovjetkommunismen var ny och mycket mäktig, där religion hade förbjudits och bönderna som ägde sin jord fått den konfiskerad. Han levde alltså mitt i jordbrukskollektivismens tid, och

⁶⁹ Innset, s.67.

⁷⁰ Berman, s.15.

kollektivismen menade han berövade jordbruket sin mening. Här kommer också hans syn på ägande in i bilden, rätten till ägande är mycket viktig och har fram tills socialismens frammarsch varit beständig. Genom sin politisering har alltså socialismen ruckat på det beständiga, och berett väg för moderniteten.

Röpke menar att hans samtids problem grundar sig helt och hållet i den degenererade anden, ett modernt fenomen. Han är emot massproduktion och masskonsumtion och vill alltså inte ha tillväxt till vilket pris som helst - kanske mest eftersom han är emot massan. Berman och Röpke skiljer sig åt vad gäller orsaksförklaring till moderniteten, Röpke menar trots allt att socialismen är den största boven, även om rationalismen också fött historisk liberalism.⁷¹

I förhållande till moderniteten är det också intressant att ta Röpkes språkbruk i beaktande. Han uttrycker sig drastiskt, ofta går han från det stora till det lilla i samma mening. Hans meningar är dessutom ofta förbluffande långa, så långa att de får stundtals får Marcel Proust att framstå som kortfattad. Långa, och dramatiska. Exempelmeningen som inleder analysen är bara ett exempel på det. Vad gäller Röpkes litteraritet tycks han influerad av de tyska romantikerna snarare än andra ekonomer. Han är också protestantiskt influerad, och här vill jag än en gång återknyta till den semantiska konflikt Berman talar om, för enligt denna analys tycks Röpke vilja återgå till ”i begynnelsen var ordet”, eftersom handlingen är vad som startat den moderna utvecklingen. Röpke vill dessutom ha en församlingarnas gemenskap, inte en modern icke-gemenskap. Han vill ha den gamla världen, och räds den nya. Denna rädsla är kärnan i Röpkes syn på moderniteten.

Här vill jag också säga något om hans konst-och litteratursyn. Som tidigare konstaterat refererar han en hel del till Goethe, men också till Rousseau, och vad gäller konsten är han emot det vulgärt storslagna - såsom Wagners operor till exempel - men för det smakfullt storslagna. Rubens måleri, och Cezannes håller han högt, liksom Mozart. Han tycks också mena att konsten kan vara en subversiv kraft mot *cult of the colossal*. Cezanne levde mitt i den, men målade i polemik med den, och det menar Röpke är ett tecken på konstens potential.⁷²

Han håller också Aldous Huxleys *Du sköna nya värld högt*, och här är det på sin plats att också säga något om vad denna uppsats inte behandlar. Det finns också en rad utopiska drag hos Röpke, bland annat resonemanget om Huxley.⁷³ Men också hans idealsamhälle tycks utopiskt. Småstaden som befolkas av lyckliga människor fulla av en känsla av mening och gemenskap.

⁷¹ Röpke, s.52-53.

⁷² Röpke, s. 76-79.

⁷³ Röpke, s.157-159.

Bonden som är ett med naturen. Det är på samma gång utopiskt och romantiskt, en historisk föreställning om en lycklig värld som aldrig funnits, men som skulle kunna uppstå om de verktyg han presenterar omsätts i praktiken.

4. Avslutande diskussion.

Var Wilhem Röpke tidig nyliberal?

Ola Innset menar att de tidiga nyliberala tänkarna, och bland dessa inkluderar han Wilhelm Röpke, såg på marknaden som ett slags modernitetens medium. Den analysen är analog med en kapitalistisk logik om utveckling. Röpke passar dock inte in i den mallen, med tanke på den modernitetskritik som analysen visat är genomgående i *The social crisis of our time*. Röpkes modernitetskritik har en rad olika spår, dels finns den i grundpremisen att franska revolutionen är orsaken till flera av hans samtids stora problem. Där sällar han sig till en konservativ skara, snarare än till en liberal.

Viktigt att ta i beaktande vad gäller Röpke som tidig nyliberal är också att han, mer än mot någonting annat, polemiserar mot socialismen. Denna är till syvende och sist roten till krisen världen befinner i. I övrigt bekräftar också hans ideal om konkurrens och syn på staten som någonting till för marknaden, att Röpke var tidig nyliberal, utifrån Innssets definition. Enligt en samtida definition av nyliberalism är han dock inte tidig nyliberal. Han är lokal snarare än global, och förespråkade långsam förändring snarare än den chockterapi Tibor inkluderar i sin definition. Det är också främst det globala och chockterapien i denna definition som inte är förenligt med modernitetskritik.

Rationalismen, och kritiken mot denna, är en nyckel till Röpkes tänkande. För ur rationalismen kom industrialiseringen och därmed proletariseringen - och därmed socialismen. Men han polemiserar inte bara mot socialismen utan också mot *historical liberalism*, den andra av rationalismens avfallingar. Just användandet av prefixet *historical* indikerar också att Röpke har nyliberala drag, eftersom han inte ville ha en historisk liberalism, ville han ju ha en ny sådan. Frågan är om det är tillräckligt. Jag vill mena att Ola Innset har rätt om marknaden som ett slags modernitetens medium, men fel i sitt påstående att Röpke förespråkade det. Innset har skapat en definition som är allt för bred. Han kan hävda att samtliga av de tänkare som deltog i seminarierna var tidiga nyliberaler, eftersom *the dual argument* återfinns i dessa texter. Enligt denna definition är Röpke tidig nyliberal.

Men när Innset ringar in de tidiga nyliberalerna som förespråkare av marknaden som ett modernitetens medium bortser han från Röpkes syn på moderniteten och starka aversion mot rationalismen, som är modernitetens ideologi. Att marknaden är ett modernitetens medium håller jag fullständigt med om. Marknaden är omöjlig att kontrollera, i någon mån lever den sitt eget liv, med ett slags inneboende icke-mänsklig agens om tillväxt och utveckling för utvecklings skull.

Marknaden är fragmentiserad och själlös och inte minst förflyktigad. Därmed är marknaden ett slags modernitetens essens.

Röpke ville ordna denna okontrollerbara kraft, ville ta det moderna ur moderniteten själv. Denna motsägelsefulla ståndpunkt är såpass genomgående i hans tänkande att han enligt min mening inte bör kallas tidig nyliberal. Det finns också ett inneboende idéhistoriskt problem i begreppsanvändningen som Innset inte behandlar, och heller inte jag förutom kortfattat nu: nyliberalism fanns inte under Röpkes livstid, varken begreppet eller en definition av det. Därför har Innset behövt göra en egen. *The dual argument* för samman en rad politiska tänkare, vilket gör att de kan samlas under begreppet tidiga nyliberaler. Denna uppsats presenterar alltså en kritik av Innsets definition, men jag kan konstatera att en sådan inte heller är lätt att ge, utan lättare att kritisera. Vidare forskning skulle behöva smalna av definitionen. Ett förslag är att inkludera globalism, också i definitionen av tidig nyliberalism.

Röpkes människosyn bör också nämnas. Anledningen att rationalismen nått en så degenererad slutpunkt är helt enkelt att människan är irrationell. Detta går hand i hand med hans syn på franska revolutionen som en katastrof, människan klarade inte av att leva upp till de ideal som den förespråkade. Han är också emot expansion och både masskonsumtion och massproduktion, en produkt av den ohämmade kapitalismen som rådde. I *The social crisis of our time* framstår Wilhelm Röpke alltså snarare som en modernitetskritiker, än som någon som förespråkar den globalism och utveckling för utvecklings skull vi förknippar nyliberalismen med idag, eller den tomma innovativa självförstörelsen Berman talar om. Han förespråkar små samhällen, skapade genom en naturlig kristen gemenskap. Han vänder sig mot massan, kollektivism och totalitarism. Hans tänkande är samhällstillvänt, ibland på gränsen till beteendevetenskapligt, och hans idéer tycks han ha uppkommit av humanitära skäl, snarare än nationalekonomiskt matematiska.

Eftersom Röpke är så kritisk mot rationalismen och moderniteten som är dess avfalling, och marknaden är modernitetens essens kan han inte kallas tidig nyliberal -- åtminstone inte enbart. Det är att bortse från hans övriga tankar. Frågan är om han över huvud taget ska kallas ekonom, och inte snarare politisk tänkare. Hans reflektioner är snarare mänskliga än monetära. Som modernitetskritiker betraktad är han rotad i den tyska romantiken, med sina referenser till såväl Schiller som Goethe. Han har ena foten i längtan efter beständighet, och den andra i ekonomin han hoppas ska bli verktyget för att nå dit.

Svaret på frågeställningen är alltså att han var modernitetskritiker. Men eftersom moderniteten är marknadens essens, inte kan kallas en nyliberal sådan, eftersom marknaden är

oumbärlig inom nyliberalismen. Enligt en samtida definition är han heller inte nyliberal eftersom denna inkluderar global ekonomi och heller inte enligt en tidig definition, om en sådan också skulle utvidgas till att inkludera globalism. Därmed fortsätter nyliberalism och modernitetskritik att vara två skilda saker. Det kan däremot konstateras att han tycks ha haft för avsikt att använda vissa nyliberala verktyg för att råda bot på sin förflyktigade samtid, på moderniteten: staten skulle ha en ekonomisk policy med syfte att främja fri konkurrens, till exempel. Frågeställningen har alltså inget entydigt svar, men så var heller inte Wilhelm Röpke någon entydig tänkare.

För att också säga någonting om metoden: min förförståelse omprövades under läsningens gång och jag förstod successivt att Wilhelm Röpke inte bara kunde sägas vara tidig nyliberal, vilket fått mig att ifrågasätta den tidigare forskning jag använt mig av. Både hans humanistiska strävan, ton och hans många referenser till konst och litteratur var också förvånande. Inledningsvis trodde jag mig läsa en tidig torr nyliberal ekonom, men successivt kom jag till en annan förståelse. Kanske var det något fördomsfullt av mig att förutsätta Wilhelm Röpkes tråkighet.

Röpke är, mer än någonting annat, full av längtan. Han söker hitta något beständigt i en fragmentiserad värld, en värld i fullskalig kris, och han tror att marknaden i kontrollerad form är ett sätt att råda bot på det lidande världen är mitt uppe i. I brist på bättre ord är Röpke behjärtansvärd. Han längtar efter Gud, efter något fast, bygemenskap, småskalighet, att behålla det gamla och kontrollera det nya. I brytpunkten mellan det nya och det gamla, fann han sig förtvivlad i stormens öga i det neutrala Schweiz, när han 1941 bestämde sig för att påbörja boken som skulle komma att bli denna uppsats källmaterial. Röpke dog relativt ung, i 60-årsåldern och kanske var det lika bra att han aldrig fick se vart nyliberalismen skulle ta världen: det alltigenom marknadirade, ett samhälle genomsyrat av konsumtionslogik, har jag svårt att se tilltala honom. Han uppskattade inte moderniteten, men jag tror heller inte han hade uppskattat den postmodernitet som präglar vår tid.

Källförteckning

Agevall, Lena ”Välfärdens organisering och demokratin – en analys av New Public Management” i *Acta Wexionensia Nr 60/2005* (Växjö University Press, 2005) red. Tommy Book och Kerstin Brodén. s.11-30.

Berman, Marshall *Allt som är fast förflyktigas. Modernism och modernitet* 2 uppl. (Lund, Arkiv 1988)

Chaloupek, Günther ”“The End of Laissez-Faire”: Keynes and Ordoliberalism” i *Origins and Change of the Social Market History and Theoretical Foundations*. (Springer, 2023) red. Jürgen G. Backhaus, Günther Chaloupek, Hans A. Frambach. s.47-67.

Franco, Giuseppe ”Religion, Society, and the Market: The Contribution and the Legacy of Wilhelm Röpke”, i *Journals of markets and morality* vol. 23. nr 1 2020 s. 77-144.

Harvey, David *A brief history of Neoliberalism* (Oxford University Press 2005)

Insett, Ola *Reinventing liberalism - the Politics, Philosophy and Economics of neoliberalism*, (Springer 2020)

Kant, Immanuel, *An Answer to the Question: What is Enlightenment?* övers. Ted Humphrey. (Hackett Publishing, 1992)

Reinholdt, Jürgen Audier, Serge *The Walter Lippmann Colloquium, The Birth of Neoliberalism* (Palgrave Macmillan, 2018)

Rutar, Tibor ”What is Neoliberalism Really A global analysis of its real-world consequences for development, inequality, and democracy” i *Social Science Information* 2023, Vol. 62(3) s.295-322.

Röpke, Wilhelm *The Social Crisis of Our Time* (The University of Chicago Press, 1949 övers. Annette och Peter Schiffer Jacobsohn)

Sjögren, Maria ”Textanalys” i *Metod guide för historiska studier* Martin Gustavsson, Yvonne Svanström (red.) (Lund, Studentlitteratur 2018)

